

УДК 811.161.2 + 81'373.21(477.85)

ТЕРЕБОВЛЯ ЕТНІЧНО-АНТРОПОГЕННА VS. ТЕРЕБОВЛІ АНРОПОНІМІЧНОЇ ТА “ЖЕРТОВНОЇ”

Ярослав РЕДЬКВА

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
кафедра історії та культури української мови,
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна, 58012,
e-mail: y.redkva@chnu.edu.ua*

У статті автор переглядає та критично оцінює існуючі погляди на походження назви старокняжого міста Теробовлі. Натомість висуває й обґрунтовує власну етнічно-антропогенну версію, реконструюючи на основі найдавніших фіксацій цього ойконіма етнонім *теребовляни* у формі **terbo(v+jь)-ane* > **terbovl'ane*, а відтак – і саму назву давньоруського поселення **Теробовль**.

Ключові слова: етнонім, ойконім, гідронім, мікротопонім, відантропонімний, відетнонімний, відойконімний, Теробовля.

Досліджуючи старожитню ойконімію Галицької та Львівської земель колишнього Руського воєводства, що оформилася в стійку топонімійну систему впродовж XIV століття, продовжуємо стикатися з рядом не до кінця розв'язаних проблем, пов'язаних із поясненням на цій території деяких літописних давньоруських назв поселень і пов'язаних із ними етнонімів у ще давнішому часовому проміжку – IX–XII ст. (період Київської Русі), скупі джерельні свідчення про які не дають можливості однозначного трактування їхньої етимології.

До таких невіршених питань давньої локалізації племен відносять, наприклад, “дулібську” проблему, місцерозташування племінних об'єднань бужан, волинян, таян, лучан, черв'ян, білих хорватів, лендзян, требован (требов'(л)ян / теребовлян).

Так, учені-історики сьогодні продовжують працювати над з'ясуванням локалізації на території нинішнього Прикарпаття та Закарпаття племінного об'єднання Велика Хорватія та формування в Посянні, басейні Верхньо-Середнього Дністра й верхнього Пруту хорватських князівств і племен, завойованих у к. X ст. київським князем Володимиром Святославичем, що пізніше були приєднані до території Київської Русі.

До речі, Галицька земля сформувалася в XI ст. на територіях карпатських хорватів із хорвато-русинським етнічним складом. І, згідно з останніми даними істориків, наймогутнішим із князівств карпатських хорватів було князівство *требовлян*, яке займало території пізніших (утворених наприкінці XI ст.) Перемишльського, Звенигородського, Теробовельського та Галицького князівств [3, с. 48–49]. Ці князівства надалі стали іменувати Східнотребовельськими з центром у Теробовлі та Галичі [10, с. 688–711].

Фахівці-історики сьогодні говорять про так зване Теробовельське удільне намісництво та Теробовельський стіл із самостійним значенням у Південно-Західній Русі ще під час правління князя Василька Ростиславича (починаючи з 1092–1093 рр. до 1124 р.) та його спадкоємців Григорія (Ростислава) та Ігоря (Івана) Васильковича (останній правив Теробовельським уділом із сильнішого вже і на той час Галича) [9, с. 5–7].

Якщо ж говорити про дату найдавнішої писемної фіксації столиці князівства – **Теробовлю**, то, як відомо, перша згадка про неї вміщена в *“Повісті минулих літ”* під 1097 (1377 р.) роком і має чоловічородову форму **Теробовль** із подальшими літописними згадками: 1098 (XVI ст.), 1144, 1153 (1425), 1206, 1211, 1226, 1332 (XVIII ст.), 1340 (XVII ст.), 1496 (XVI ст.), 1682 **Теробовль, Теробовли, к Теробовлю, Теробовль, Теробовлу, школо Теробовля..., Теробовлю, вь Теробовли, Теробовля, в Теробльвѣ..., Трѣмбовлю, под Трѣмбовлим** [12, т. I (Лавр. лет.), с. 257, с. 267, с. 311, с. 340; т. II (Ипат. лет.), с. 231, с. 466, с. 723, с. 730, с. 749; т. IX (Патриарш. или Никон. лет.), с. 129, с. 197; т. XXVI (Вологодско-Пермск. лет.), с. 290; т. XXX (Владим. лет-ц), с. 54; т. XXXII (Хр. Лит. и Жмойтск.), с. 44].

Для початку вдамося до аналізу спеціальної літератури, що з’явилася в слов’янській історичній та мовознавчій (ономастичній) науці протягом минулого ХХ ст. і в якій сформувалися різноманітні й часто протилежні погляди й пояснення історії становлення міста та етимології назви Теробовля.

Почнемо з істориків, які сходяться на думці, що місто виникло на місці слов’янського городища, на берегах Серету, з князівською фортецею (дитинцем) на Замковій горі (своєрідна сакральна дільниця розмірами 180 x 120 м, де знайдено культовий вал із вівтарем, уламки посуду XII ст., інгумаційні поховання та будинок для жертвних бенкетів), торгово-ремісничим посадом та міськими пригородами [16, с. 76]. Дослідники стверджують, що саме X–XI ст. характерні масовим зростанням укріплених резиденцій-замків по всій Русі, що, очевидно, було результатом осідання знаті на землі та подальшим формуванням феодального землеробства у формі парової системи, застосування плуга та трипілья. Тут панувала у VIII–X ст. підсічно-вогнева система землеробства, суть якої й полягала у викорчовуванні, випалюванні й “теробленні” нових земельних площ для підготовки їх до посівів. Однак був і чисто підсічний спосіб, призначений лише для боротьби з лісом та розчищення ділянок під постійні поля та під посіви. У будь-якому випадку йдеться про розчищення шляхом “тероблення” за допомогою сохи й переходу до трипілья, непрямі ознаки якого помітні вже в епоху появи перших східнослов’янських князівств [13, с. 99, 100, 104, 208].

Усі представлені нижче пізніші латинсько-польські фіксації назви Теробовля у польських (та одному російському) джерелах подають її стабільно: у формі жіночого роду та зі збереженням подекуди діалектних форм і появою так званої вторинної носовості, характерної для польської мови (виділяємо напівжирним):

“Trebowlia po rusku Terebowl, nad Gnieznią czyli Hnieznią, wpadającą o ćwierć mili do Seretu” 981, 999, 1090, 1240, 1340, 1389, 1390, 1498, 1508, 1516, 1518, 1539 (*Trembowlia*), 1572, 1576 (надання місту Магдеб. права): *“chcemy aby wszelki człowiek*

był zachowan w prawie magdeb.”; 1629, 1631, 1664, 1675, 1676, 1677, 1679, 1681, 1688, 1765, 1786 [31, т. II, ч. 6, с. 887–892]; 1211 p. (1425 p.); **Trembowla**: “*miasteczko powiatowe w obwodzie Tarnopolskim*”; 1368 “*ad Trembowl*” (укр.: до Трємбовлі) [47, т. III, с. 224–225]; **Trębowla**, z. hal. *Wł. Jagiełło zezwala na nową lokacyą miasta Trębowli z drugiej strony rzeki Gniezny i uwalnia mieszczan na przeciąg ośmiolecia od składania*. 1418–1425 “*siendo in Trebowla*” (укр.: “мі, що перебувають у Требовлі”), “*civi Threbowliensi*” (укр. буквально: “теребовлянські громадяни”), “*nostra Threbowla*” (укр. буквально: “наша Требовля”) [28, с. 39–40]; **Trembowla (Trebowla)** 1389, 1437 “*districrus et terra*” (укр.: район і земля), 1441 “*districtus*” (укр.: район), 1455 “*civitas*” (укр.: місто), 1461, 1469 “*territorium*” (укр.: земля, земельна ділянка міста), 1479, 1488 “*ambitus*” (укр.: об’їзд), 1491, 1499 “*districtus*” (укр.: район), 1506, 1590 “*civitas et castrum*” (укр.: держава й військовий табір) [26, т. III, с. 115; т. VI, с. 64; т. XII, с. 251, с. 917, № 2760; т. XV, с. 701, с. 836, № 4035, № 4036, № 1941, № 2164, № 2860; т. XVII, № 4219; т. XXIV, с. 7]; 1493 “*oppidum*” (містечко), 1497 “*nova civitas*” (укр.: нове місто), 1505 “*castrum*” (укр.: фортеця) [42, т. II, с. 134, 731; т. III, № 2354]; 1512 “*districtus*” (укр.: район) [32, т. III, с. 221–222]; **Trembowla**, m. pow. z. hal., 1493 [34, с. 176]; “*in oppido Trebowla*” (укр.: в місті Требовля) 1469, **Trambowlia** 1564 [48, т. XVIII, ч. 1, 37 d, с. 97]; “*oppido Trebowlya*” (укр. буквально: місту Требовля) 1506 [42, т. III, с. 167]; **Trębowla** 1522 [24, ф. 52, оп. 2, спр. 9, арк. 374]; 1540 [29, ф. I, nr. 17, k. 349]; **Trembowla** [41, т. I, с. 32]; **Trembowla** 1565 [7, т. I, с. 115]; 1602–1643 [54, т. 105, с. 568–570, с. 720–722; т. 109, с. 629; т. 110, с. 23–24; т. 120, с. 407; т. 126, с. 1–2]; 1628 [54; т. 117, с. 1114]; 1629 [27, ф. XVIII, т. 73, k. 151]; “*w Trębowli*” 1649 [7, т. IV, с. 303]; 1389, 1766 [53, т. XII, с. 459–468]; **Trembowla** 1578, 1616, 1627, 1662 [41, т. III, с. 144–148]; *mieć Trębowlę* 1676 [57, с. 375]; **Trebowla** 1735 [26, т. XXV, с. 400]; 1758–1765 “*in oppido Trebowla*” (укр.: в місті Требовля) [2, т. I, ч. IV, с. 546]; **Trembowla, Trębowla** [53, т. XII, с. 460]; **Trembowla** 1785–1788 [8, с. 302]; **Trembowla** 1790 [50]; **Trembowla XIX** [38]; **Trębowla XIX** [40]; **Trembowla**, z. hal. (Trembowla) 1889–1904 [30]; **Трємбовля / Trembowla** 1905 [15, с. 53]. Сюди ж віднесемо: **Trebowlya XV**; **Trębowla XVIII**; **Trembowla, Trębowla XIX**, **Trembowla, *Trębowla** [35, с. 255].

Простежені за століттями на діахронному зрізі фіксації – як було вже вище зазначено про їхні польсько-латинські орфографічні варіанти передачі – ілюструють морфологічну та фонетичну адаптацію давньоруської назви у формі чоловічого роду **Теребовль** до системи польської та латинської мов у формі жіночого роду, що можна подати у вигляді своєрідного універсального запису **T(h)(e)r(e)(ę)mbow(v)l(i)(y)a**. Повертаючись до пояснення причин вказаної вторинної носовості (її фіксація в назві нами засвідчена в др. пол. XIV ст.), то вважаємо, що вона є наслідком перетворень повноголосої східнослов’янської назви Теребовля (група **teret*) у фонетично адаптовану як **Trebowla / Trzebowla** (група **tert* > пол. *tret / trzet*) західнослов’янську форму (закономірна назалізація перед губними).

Власне особистий досвід авторів давніх джерел, їхня обізнаність із оригінальною формою назви, дотримання орфографічних норм у певні часові проміжки, асоціації,

аналогії, зрештою знання мови й місцевих діалектів – ось ті чинники, які свідчать про ту чи іншу форму ойконіма Теребовля в певний період.

Залежно від підходів до інтерпретації цього ойконіма наявні сьогодні лінгвістичні розвідки доцільно погрупувати за версіями про його походження:

Відантропонімі версії.

1. Й. Галічер був, очевидно, першим, хто спробував проетимологізувати Теребовлю на фоні назв типу Любомля та Любомль, підвівши під неї антропонімічний контекст: “Trzebowlą, strus, Terebowl; *-l-* forma zmiękczenia, oznaczająca własność, a zatem “własność Terebowa, syna Tereba” та заперечивши водночас зв’язок із процесом корчування (тереблення) лісів, який ілюструє дієсловом пол. “trzebić” [37, с. 255]. Логіка цього тлумачення полягає в тому, що особа на ім’я Тереб наділила свого сина Теребова (< ОН Тереб + суф. *-ов*) якоюсь власністю, на що начебто вказує присвійне *-l-*, внаслідок чого утворилася форма Теребовль (див.)

2. Я. Рудницький кількома роками пізніше висловив впевненість у тому, що Теребовля (пол. Trzebowlą, укр. Terebowl’, Terebowl’a) є присвійною відособовою назвою (< ОН Тереб), утвореною за допомогою суфікса *-ов*, розширеного нейтрально-структуральним формантом *-l’a*. Польськомовний же варіант Trzebowlą замість очікуваного *Trzebowlą дослідник пояснює впливом повноголосого українського варіанта Terebowl’a з подальшим розвитком вторинної носовості в назві перед *-b* [52, с. 140].

3. А. Профоус чеські ойконіми подібної структури Třebovle та Třebovice [39, т. II, с. 615] виводить від антропонімів – ОН Třebov, Třebová – і кваліфікує як субстантивовані посесивні ад’єктиви на *-le* (Třebovle) та патронім на *-ice* (Třebovice) [49, т. IV, с. 367].

4. В. П. Нерознак назву Теребовль виводить від проміжної топооснови (без конкретизації її значення) *Теребов-* (< Тереб-) + посесив **-jь* та подальшим розвитком останнього в *-ль*” [11, с. 168].

5. М. Л. Худаш відстоює відантропонімічну версію А. Профоуса та В. П. Нерознака у реконструйованому ним ланцюгу особових назв: ОН*Теребова < ОН *Теребовь (+ суф. *-а* як ОН *Теребова) < ОН *Теребовить (як *Теребо- + *-вить*) як відантропонімічне відкомполітичне гіпокористичне утворення на підставі засвідченої в польській антропонімії ОН Trzebowlit [55, т. V, с. 480], а перехід варіативного *Теребовль* у *Теребовля* датує XIV ст. “шляхом морфологічного вирівнювання до топодемії на *-jja* (> *-ля*)” [22, с. 205–207].

Як бачимо, антропонімічні тлумачення велися в основному докола структурування назви з метою встановлення первинного (здебільшого антропонімічного) етимона. Їх можна представити у вигляді: ОН *Тереб-* + *-ов-* + *-ля* чи *Тереб-* + *-овля* (у випадку жіночородової форми назви) або ж кореневої частини *Тереб-* з чоловічородовою первинною фіксацією фіналі *-овль*. Я. Рудницький фіналі *-owl* // *-ov’la* розглядає в плані типології на фоні інших назв типу Drogowel // Drogowle, Litowel // Litowle, Radowl // Radowel та ін. з метою словотворчого поділу типу: Drog-ow-el, Wit-ow-el, Lub-ow-la, Tur-ow-l(a), щоб вказати на антропонімі

кореневій частині, посесивність суф. *-ovъ* та субстантивуючу функцію присвійного прикметника в суф. *-(e)l, -(l)a*, тобто Trebow(e)l, Trebowl(a) [52, с. 137–138].

По суті, Я. Рудницький приєднується до версії Й. Галічера. Утім, якщо говорити про утворення самого антропоніма *Тереб, то тут вже Я. Рудницький, а услід за ним і М. Худаш вдаються до його повної реконструкції як композита на кшталт ОН *Terebosław / *Trzebosław [52, с. 139] чи ОН *Теребовить [22, с. 206]. Звісно, на рівні припущень та ще й підкріплень певним лексикографічним антропонімічним матеріалом реконструкції цих антропонімів (!) є абсолютно прийнятними. Тим паче, сьогодні маємо ряд солідних монографічних праць, присвячених реконструкції праслов'янської антропонімії, зокрема антропонімів типу *composita* на кшталт *Terbovidь, реконструйованого В. П. Шульгачем із ойконіма Теребовижа [25, с. 318]

Якщо взяти до уваги топоформанти, які формують оніми (ойконіми, мікротопоніми, гідроніми; див. нижче приклади) з основою *terb-, то тільки певні з них (присвійні чи рідше – релятивні, – як-от: *-ovъ, -inъ*) потенційно можуть додаватися до антропонімної кореневої основи Терб- / Тереб-. Назви населених пунктів типу Теребина, Теребово, Trebino, Trebotin, Terebin системно почали з'являтися десь наприкінці XIII – початку XIX століття, коли в історичних документах було чітко вказано на їхнього власника чи на першопоселенця, тобто коли могла працювати відома антропонімічна формула “рід або піддані ...”. Такими ж можна вважати й патронімі ННП на *-ичі*: Теребовичі, Trbovići та ін.

У випадку Теребовлі (як проміжного < ОН Терб- + -ов-) посесивна відантропонімна версія не працює хоча б із тих причин, що перша згадка (!) про місто датована кінцем XI століття, а, як відомо, назви поселень виникали переважно двома століттями раніше. З іншого ж боку, мала би бути хоч якась згадка про, очевидно, легендарну чи історичну особу (вождь, князь) на ім'я *Тереб, яка б була гідна бути удостоєною в історії. (Це добре ілюструє названий Данилом Романовичем на честь свого молодшого сина Лева Львів. А історичний слід в історії Теребовлі залишили її правителі: Василько Ростиславич, Григорій (Ростислав) та Ігор (Іван) Василькович).

“Жертовні” версії.

1. Автори “Етимологічного словника літописних географічних назв Південної Русі” як одну з можливих (але менш ймовірних) подають версію походження Теребовлі від дієсл. *terebovati “приносити жертву”; пор. д.-р. tereba “жертва” [4, с. 157].

2. Значну кількість топонімів, пов'язаних із одним із найбільших хорватських племен *требовлян*, згаданий нами Л. Войтович пояснює їхньою міграцією в зв'язку “з охороною головного святилища хорватського язичницького пантеону”, а саму племінну назву *требов'ян* виводить від загальнохорватського святилища, де “справлялася “треба” і наводить приклади існування подібних святилищ на Буковині, Тернопільщині, Івано-Франківщині та Львівщині [3, с. 34, 35].

3. О. М. Трубачов у рецензії на книгу Л. Мошинського “*Die vorchristliche religion der slaven im lichte der slavischen sprachwissenschaft*”, видану в Німеччині в 1992 році, критикує автора за неправильний лексичний аналіз лексичної групи

трѣва “жертва”, в процесі якого за вихідне було взято значення “чистити, корчувати”. Адже корінь **ter-*, розширений детермінативом *-b-*, як справедливо зазначає рецензент, має основне значення “терти, перетирати, винищувати за допомогою чогось гострого”, проте сакральну семантику з ним пов’язувати не можна на тій підставі, що від цього, основного, значення відгалузилося значення “гостра необхідність, справа”, наявне в лексичному фонді литовської мови. А псл. **terba* (ц.слов. **трѣва** “victima”) є доброю аналогією до цього. Похідне від **трѣва** > **трѣвище** Лешек Мошинський пояснює як “місце, розчищене від дерев, розкорчоване місце”. Проте з погляду етимології, продовжує думку О. Трубачов, **трѣвище** – це “місце треби, жертвоприношення, locus victimae” із збереженням основного значення словотвірної моделі на *-iščē* [20, с. 421–422].

Згідно зі своїм світоглядом, усі давні слов’яни займалися жертвоприношенням, однак це відбувалося лише в певні періоди, щоб задобрити богів для майбутнього врожаю чи запобігти якомусь природному лиху. Проте це не могло бути перманентним, визначальним заняттям якогось одного племені (у нашому випадку – требовлян). Набагато насущнішими були проблеми прогодувати себе та сім’ю, отже, займатися землеробством (хліборобством), викорчовуючи, випалюючи, а відтак – терелячи (!) все нові й нові площі під посіви.

Етнічно-антропогенна версія.

Назву старокняжого міста Теробовлі, розташованого в Теробовлянському районі Тернопільської області [1, с. 265], на обох берегах річки Гнізна в басейні Середнього Дністра, ми пов’язуємо з іменуванням племені *требов’(л)ян*.

Має рацію львівський історик Леонтій Войтович, аналізуючи Празький Привілей 1086 року (перепис меж Празької єпископії з документа 973 року), в якому назву *Trebouane* правильно відчитує як *требов’яни* (*теребов’(л)яни*) й ототожнює з теробовлянами нинішньої Теробовлі, критично при цьому оцінивши погляди інших дослідників, які робили спроби локалізації цього племені “в Чеській Требові над Орлице (Стефан Закжевський, Стефан Арнольд), на річці Требнице (Ю. Відасевич, Тадеуш Лер-Сплавінський), на річці Качава в околицях Легнице, яка колись називалася Требовою” [3, с. 34].

Автори “Етимологічного словника літописних географічних назв Південної Русі” власну назву Теробовля виводять від загальної назви на позначення “витеребленого, розчищеного від лісу, заростей місця” [4, с. 157]. У академічному виданні “Етимологічного словника української мови” міститься досить розлога словникова стаття, яка дозволяє нам з’ясувати основну дієслівну семантику лексеми *теребити* на всеслов’янському фоні й висловити припущення стосовно основного роду занять мешканців Теробовлі та прилеглих територій: “теребити “очищати ... [... очищати поле від кущів, дерев]”, [теребівля] “місце, очищене від кущів”, [теребіж] “тс.” пор.: р. *теребить* “... теребити”, бр. *церабіць* “прочищати; чистити, обрізувати; теребити ...”, др. *тєребити* “розчищати, корчувати”, п. *trzebić* “...проріджувати, викорчовувати”, ч. *třibit* “очищати, просіювати ...”, вл. *trjebić* “чистити ...”, нл. *třebiś* “чистити; корчувати ...”, болг. *трѣбя* “чистити, очищати”, м. *треби*, схв. *трѣбиту*, слн. *trébíti* “очищати, корчувати”, цсл. **трѣбити** “чистити, корчувати”; – псл. **terbiti* “чистити, очищати” [5, т. V, с. 549–550]. Пор. ще:

д.-р. *ТЄРЄВИТИ, ТЄРЄБЛЮ* “розчищати” [19, т. III, с. 950]; у північно-російських говорах *тереб* – це “розчищена від чагарника під ниву земля” [21, т. IV, с. 45].

Підтвердженням такої версії можуть служити сучасна й історична ойконімія, мікротопонімія та гідронімія з цією ж основою з інших слов'янських теренів, зосереджена на якійсь одній, вузьколокальній території:

Ойконіми. Пор. кілька ННП з основою *Тереб-*: Теребежі (Лв.), Теребля (Зк.), Теребовичі (Вл.) [1, с. 443]; хутір Теребовичі (Вл.), село Теребище (Брестська обл., Республіка Білорусь) [18, т. II, с. 397]; кол. Теребіж (Тр.), Теребище (Чрг.) [4, с. 157]; Terebin 1492 [26, т. XIX, № 2242].

Попри помилковість тлумачення назви самої Теребовлі, М. Л. Худаш назву хутора Теребежі (Лв.) цілком правильно вважає плуральним утворенням від апел. *теребіж* на позначення “витеребленого, очищеного від дерев і кущів місця під сільськогосподарські угіддя” [23, с. 246].

У Польщі маємо назви поселень у басейні річки Trzebońscy, лівої притоки Сяну; Trzebniska, Trzeboń над Середнім Віслоком (північніше м. Жешова), Trzebowisko, Terebin поблизу правої притоки Гучви. Поселення з таким типом іменування розташовані на захід від Бугу [46, с. 36]. Сюди ж відноситься й старожитня назва НП Terebiniec у міжріччі Вісли й Бугу [44, с. 352].

Ретельний аналіз 7000 сільських поселень (яким відповідають 12000 назв сіл, сілець, починків, погостів) Московської держави XVI ст., зроблений на матеріалах писцевих книг із території Новгородської, Псковської земель, Рязанського краю та 21 уїзду Росії, представив польський дослідник Ян Сосновський у праці “*Toponimia Rosyjska: Nazwy wsi*” [56]. Основу *Тереб-* із аналізованих ойконімів тут мають: *Terebani* (як назва етнічного походження < апел. *terebani* (в осн. *tereb* “викорчуване місце”) “люди, що заселяли викорчувані місця”) [56, с. 32]; *Terebušino, Terebuša* (як присвійна відособова назва секундарного походження з суф. *-in*) [56, с. 48]; *Tereben', Terebeni, Terebuni, Terebuš* (як антропогенні назви < апел. *tereb*, “корчовисько, місце, очищене від зарослів” та дієсл. *terebiti* “очищати”) [56, с. 73, 76].

На решті слов'янських територій спостерігаємо численні ойконіми з цим коренем в основах, як-от: у районі Требішова в Словаччині [43, с. 190–191]; на Балканах – у Боснії, Герцеговині та Хорватії – наявні 35 топонімів, а саме: *Terbegovci, Trbovće, Trbovići, Trbovlje, Trebanjski vrh, Trebća vas, Trebće, Trebećaj, Trebelno, Trebenće, Trebenista, Trebesinj, Trebeševo, Trebcz, Trebež, Trebećino, Trebiće, Trebija, Trebijovi, Trebimlja, Trebino, Trebinje, Trebište, Trebižani, Trebižat, Trebnja Gorica, Trebnje, Trebnji vrh, Treboje, Treboš, Trebotin, Trebovec, Trebović, Trebovljani, Trebovlje* [3, с. 44].

Мікротопоніми. На Любельщині (Польща) – це, в основному, назви лук і полів, а також і лісів, що само собою вже вказує на колишні процеси викорчовування (лісів), розчищення під посіви територій (лук, полів) тут у минулому. Пор.: *Tereba* (ліс, поле), *Terebeže* (лука), *Terebienica* (лука), *Terebiež* (поле), *Terebina* (лука), *Terebiže* (лука), *Terebyhoszcz* (лука) [45, с. 236]. Ярослав Рудницький онім Теребіж (у пол. транслітерації – *Terebiž*), що є назвою частини селища міського типу Верхне Синьовидне Сколівського р-ну Львівської області [1, с. 185], виводить від апелятива *теребіж* (у пол. транслітерації – *terebiž*, пол. *trzebiež*) “викорчуване на місці лісу

місце, теребіж” і відносить його до назв місцевостей, пов’язаних із культурною діяльністю людини [14, с. 113]. Сучасна мікротопонімія північно-західної України і суміжних територій також представлена багатьма назвами, які можна зводити до основи: урочище Теребейки (Вл.), урочище Теребіж (Вл.), куток Теребіжка (Вл.), пасовище Теребіжки (Лв.), куток Теребляне (Вл.), озеро Теребовицьке (Вл.), куток Теребович (Вл.) [18, т. II, с. 397].

Гідроніми. Ще надійніше підтвердження дають назви гідрооб’єктів, вміщені в “Словнику гідронімів України”: р. Теребень (Чрг.), пот. Теребіж, (І.-Ф., Вн.), р. Теребля (Зк.), пот. Теребна (Тр.), пот. Теребовець (Вн.) [17, с. 558] як оніми із найархаїчнішою семантикою основ, в яких відбиті процеси ведення підсічно-вогневого способу господарства в прирічкових зонах, звідки, власне, й починалося заселення (залюднення) життєвого простору. Етимологію назв рік Trzebinka, Trzebunka Лівобережного Мазовша басейну річки Пилиці (Польща) [36, с. 95], а також – Tereboves, Terebowiec, *Terebucz [33, с. 258] в басейні Бугу (Україна) польські вчені-гідронімісти Єжи Дума та Ева Білют також виводять від дієслівної основи *теребити* (пол. *trzebić*) “гс.” (див.).

Отже, підводячи підсумок нашого аналізу, пропонуємо етнонімно-антропогенну версію походження міста Теребовлі, яку виводимо від племені *теребовлян*. Появу цієї назви можна віднести до пізньої праслов’янської доби та структурно зарахувати до однієї з найпоширеніших словотвірних моделей на *-ane* // *-ани* для називання етнонімів, утворених від основних топографічних об’єктів, в межах яких проживали давні етноси – **berž-ane* (< **bergъ*), **buž-ane* (< р. *Буз*), **moravj-ane* (< *Морава*), **rěč-ane* (< **rěka*) [6, с. 415, 438] – та реконструювати у формі **terbo(v+jь)-ane* > **terbovl’ane* із семантикою “жителі витереблених, розчищених під посіви територій”. (Принагідно: *l-epentheticum* після губного приголосного є досить частим в основах багатьох давньоруських топонімів, таких як: **Браславль, Любомль, Переяславль, Пугтивль, Ярославль**).

При такому підході гіпотетично можна побачити спільну формально-значеннєву типологію етноніма *теребовляни* з іншими вище наведеними слов’янськими етнонімами. Така беззаперечна вимога пояснюється тим фактом, що, як свого часу зауважив С. Роспонд, “завжди і всюди більші чи менші нагромадження людей, групи, племена чи пізніше державні організми мали схожі назви, чи то з погляду фізіографічних умов (топографічні етноніми), чи відповідно до мешканців (антропономічні етноніми)” [51, с. 21].

Таким чином, етнічну назву *теребовляни* з центром у Теребовлі треба, услід за етнонімами *поляни* (**pol’ane*) “жителі полів” й *ленд(з)яни* (**lędjane* < **lędo* / **lęda* “цілина, необроблена земля”) “жителі цілинних земель” включити в коло ранніх племінних назв землеробського походження, пов’язаних із землею та її культивациєю.

З цього ще більше стає зрозуміло, що типологічні та структуральні дослідження мають зміст ще й з погляду повторюваності ідентичних слов’янських етнонімів на кшталт *Slověne, Poljane, Sěverjane, *Dervljane* у всій Славії [51, с. 23].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адміністративно-територіальний устрій. Українська РСР (1987). – К. : Головна редакція УРЕ, 1987. – 504 с.
2. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов высочайше учрежденною при Киевском, Подольской и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1859–1914. – Ч. I–VIII. – Т. I–XXXV.
3. *Войтович Л.* Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н.е.: найдавніші князівства / Л. Войтович // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – Вип. 45. – С. 13–54.
4. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, О. С. Стрижак. – К. : Наукова думка, 1985. – 253 с.
5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1985–2006. – Т. 1–5.
6. *Иванов В. В., Топоров В. Н.* О древних славянских этнонимах (Основные проблемы и перспективы) / В. В. Иванов, В. Н. Топоров // Из истории русской культуры. Древняя Русь. Статьи по истории и типологии русской культуры. – М. : Языки русской культуры, 2000. – Т. I. – С. 413–440.
7. Жерела до історії України-Руси / [Вид. М. Грушевський, С. Томашевський]. – Львів, 1895–1913. – Т. I–VII.
8. Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. – К. : Наукова думка, 1965. – 353 с.
9. *Котляр М. Ф.* Княжий двір Галича у XII ст. / М. Ф. Котляр // Київська старовина. – 2006. – № 4. – С. 5–7.
10. *Майоров А. В.* О времени и обстоятельствах основания Галича: историография спорных и нерешенных проблем / А. В. Майоров // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К. ; Львів, 2004. – Т. 1. – С. 688–711.
11. *Нерозник В. П.* Названия древнерусских городов / В. П. Нерозник. – М. : Наука, 1983. – 207 с.
12. Полное собрание русских летописей. Т.1 Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по Академическому списку. – 580 с. ; Т. 2 Ипатьевская летопись. – 1119 с. ; Т. 9 Никоновская летопись. – 256 с. ; Т. 26 Вологодско-Пермская летопись. – 413 с. ; Т. 30 Владимирский летописец. – 240 с. ; Т. 32 Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. – 234 с. – М. : Издательство восточной литературы, 1962–1975.
13. *Риер Я. Г.* Аграрный мир Восточной и Центральной Европы в средние века по археологическим данным / Я. Г. Риер. – Могилев : Могилев. гос. ун-т, 2000. – 263 с.

14. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини. Друге справлене видання праці: "Nazwy geograficzne Wojkowszczyzny" з 1939 р. / Я. Рудницький // Українська Вільна Академія Наук. Серія : Назвознавство. – 1962. – Ч. 23–24. – 206 с.
15. Русско-польский и польско-русский алфавитные перечни географических названий помещенных на карты Галицыи и Буковины инж. Корнмана. – Киев : Издание Киевского Округа Путей Сообщения, 1915. – 124 с. (60 с. + 64 с.).
16. Скочиляс І. Від давньоруських десятин до намісництв-протопопій: особливості "впорядкування" сакрального простору Галичини в княжий період (до кінця XIV століття) / І. Скочиляс // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – Вип. 45. – С. 55–91.
17. Словник гідронімів України. – К. : Наукова думка, 1979. – 780 с.
18. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : у 2-х т. / [упоряд. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2007. – Т. 2 (Л–Я). – 536 с.
19. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным источникам / И. И. Срезневский. – СПб., 1893–1903. – Т. I–III.
20. Трубачев О. Н. Мысли по поводу новой книги: Leszek Moszyński. Die vorchristliche religion der slaven im lichte der slavischen sprachwissenschaft (Böhlau Verlag, Köln; Weimar; Wien, 1992) / О. Н. Трубачев // Этногенез и культура древнейших славян / [Отв. ред. Н. И. Толстой]. – Изд. 2-е, доп. – М. : Наука, 2003. – 489 с.
21. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1964–1973. – Т. I–IV.
22. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпонітованих скорочених особових власних імен) / М. Л. Худаш. – К. : Наукова думка, 1995. – 362 с.
23. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення) / Михайло Худаш. – Львів, 2006. – 451 с.
24. Центральний державний історичний архів України у місті Львові. Відділ рукописів. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 374.
25. Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії / В. П. Шульгач – К. : Довіра, 2008. – 413 с.
26. Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1868–1935. – Т. I–XXV.
27. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (Головний архів давніх документів у Варшаві). – Ф. XVIII. – Т. 73. – К. 151.
28. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (Головний архів давніх документів у Варшаві) / Metryka Litewska. – Sygnatury : IV; B 8, 4 ; B 9, 4 ; B 12, 4 ; B 17, 4 ; B 19, XLVI, 119.

29. Archiwum Główne akt dawnych w Warszawie / Archiwum Skarbu Koronnego. – Ф. I. – Спр. № 17. – Арк. 349.
30. Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu z wieku XVI na XVII. Dział II: Ziemie Ruskie Rzeczypospolitej / [Dział opracowany przez Aleksandra Jabłonowskiego]. – Warszawa ; Wiedeń, 1889–1904.
31. *Baliński M.* Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym / M. Baliński, T. Lipiński. – Warszawa, 1885. – Т. II. – З. 6. – 986 s.
32. *Balzer O.* Corpus iuris Polonici / O. Balzer. – Lwów, 1906. – Т. III. – 796 s.
33. *Bilut E.* Gewässernamen im Flußgebiet des Westlichen Bug (Nazwy wodne dorzecza Bugu) / [Bearb. von Ewa Bilut] // Hydronymia Europaea. Lieferung 10. – Stuttgart : Franz Steiner, 1995. – 280 s.
34. *Dąbkowski P.* Podział administracyjny województwa Ruskiego i Bełskiego w XV wieku (z mapą) / Przemysław Dąbkowski // Zabytki dziejowe. – Lwów : Towarzystwo Naukowe, 1939. – Т. V. – 337 s.
35. *Decyk W.* Transpozycja wschodniosłowiańskich nazw geograficznych na język Polski (na przykładzie materiału z kroniki Nestora) / W. Decyk // Prace filologiczne. – Т. XLI. – Warszawa, 1996. – S. 247–265.
36. *Duma J.* Nazwy rzek Lewobrzeżnego Mazowsza (z całym dorzeczem Pilicy) / Jerzy Duma. – Warszawa : Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1999. – 202 s.
37. *Haliczer J.* Słownik geograficzny: pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych / Józef Haliczer ; [słowo wstępne napisał Eugenjusz Romer]. – Wyd. 2 popr. i znacznie powiększ. – Tarnopol : nakł. i dr. Drukarni Podolskiej, 1935. – 171 s.
38. *Historia Państwa Rosyjskiego M. Karamzina* przełożona na język polski przez Grzegorza Buczyńskiego. – Warszawa : u Zawadzkiego i Węckiego, 1824. – Т. I–II.
39. *Hosák L.* Místní jména na Moravě a ve Slezsku / Ladislav Hosák, Rudolf Šrámek. – Praha : Academia, 1970, 1980. – D. 1–2.
40. *Latopis Nestora* / [opr. August Bielowski i Jan Wagilewicz] // Monumenta Poloniae Historica. – Warszawa : PWN, 1960. – Т. I. – S. 521–862 [przedruk z 1864 r., Lwów].
41. *Lustracje dóbr królewskich XVI–XVIII wieku. Województwa Ruskie, Podolskie i Bełskie. Lustracja województw Ruskiego, Podolskiego i Bełskiego 1564–1565. Część I* / [Wydali Krzysztof Chłapowski i Helena Żytkowicz]. – Warszawa ; Łódź : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992. – 281 s.
42. *Matricularum Regni Poloniae Summaria* / [wyd. T. Wierzbowski]. — Varsoviae, 1905–1961. – Т. I–IV (1905–1910).
43. *Młynarska-Kaletynowa M.* Trzebowianie / M. Młynarska-Kaletynowa // Słownik starożytności słowiańskich. – Warszawa, 1977. – Т. 6. – Cz. 1. – S. 190–191.
44. *Nosek S.* Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu / Stefan Nosek. – Lublin ; Kraków : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1957. – 502 s. – (Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F : Nauki Filozoficzne i Humanistyczne ; vol. VI (1951)).

45. *Olejnik M.* Indeks alfabetyczny terenowych nazw własnych (mikrotoponimów) zawartych i opisanych w pracy Michała Łesiowa *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*, Lublin 1972 / M. Olejnik // *Mikrotoponimia na pograniczach językowo-kulturowych* / [Red. M. Łesiów, M. Olejnik]. – Lublin : UMCS, 2005. – S. 181–245.
46. *Persowski F.* *Studia nad pograniczem polsko-ruskim w X–XI wieku* / Franciszek Persowski. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich ; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1962. – 151 s.
47. *Piekosiński F.* *Kodeks dyplomatyczny Małopolski. Monumenta mediae aevi historica* / Franciszek Piekosiński. – Kraków : Akad. Umiejętności, 1876–1905. – T. I–IV.
48. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia Ruska: Ruś Czerwona* / [Opisana przez A. Jabłonowskiego]. – Warszawa, 1902. – T. XVIII. – Cz. I.
49. *Profous A.* *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny* / Antonín Profous, Jan Svoboda. – Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1947–1956. – D. 1–4.
50. *Regna Galicie et Lodomeriae Josephi II et M. Theresiae augg. Iussu ... – 1790 r. Nomina Circulorum (numeris Chartae respondentia): 9. Przemyślenia; 10. Samborzenia; 11. Zolkowienia; 12. Leopoldzenia; 13. Stryenia; 14. Złoczowienia; 15. Brzezanyenia; 16. Stanisławowienia; 17. Tarnopolzenia; 18. Zaleszczykzenia.*
51. *Rospond S.* *Struktura pierwotnych etnonimów słowiańskich* / Stanisław Rospond // *Rocznik slawistyczny*. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1966. – T. XXVI. – Cz. II. – S. 21–32.
52. *Rudnicki J.* *O nazwie miejscowej Trembowla* / J. Rudnicki // *Język Polski*. – *Rocznik XXII*. – 1937. – S. 134–140.
53. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* / [Red. T. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski]. – Warszawa, 1880–1902. – T. I–XV.
54. *Sąd Grodzki Trembowelski* / *Актові книги Теробовлянського гродського суду Руського воєводства, що містяться в Центральному державному історичному архіві України у Львові* // ЦДІАЛ – Фонд № 17. (Цифри, що йдуть після скорочення, вказують на номер тому і номер сторінки).
55. *Słownik staropolskich nazw osobowych* / [Red. W. Taszycki]. – Wrocław etc., 1965–1987. – T. I–VII.
56. *Sosnowski J.* *Toponimia Rosyjska XVI wieku: Nazwy wsi* / Jan Sosnowski. – Łódź : Wydaw. UŁ, 2002. – 202 s.
57. *Volumina legum*. – Sankt-Petersburg, 1859. – Vol. I–IX.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011

Прийнята до друку 30.11.2011

ETHNIC AND ANTHROPOGENIC TEREBOVLIA VS. ANTHROPONIMIC AND SACRIFICIAL TEREBOVLIA

Yaroslav REDKVA

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Department of History and Culture of
Ukrainian Language,
2 Kotsyubynskoho Str., Chernivtsi, Ukraine, 58012,
e-mail: y.redkva@chnu.edu.ua*

The article deals with the review of critical approaches to the etymology of the ancient princely town's name *Terebovlia*. The author suggests and substantiates his own ethnic and anthropogenic approach based on reconstruction of ancient written records of the place name from ethnonym "terebovliany" *теребовляни* in the form of **terbo(v+jь)-ane* > **terbovl'ane*, and then the place name of Old Rus settlement "Terebovl" – **Теребовль**.

Key words: ethnonym, oikonym, hydronym, microtoponym, derived from anthroponym, derived from ethnonym, derived from oikony, Terebovlia.

ТЕРЕБОВЛЯ ЭТНИЧЕСКО-АНТРОПОГЕННАЯ VS. ТЕРЕБОВЛИ АНТРОПОНИМИЧЕСКОЙ И "ЖЕРТВЕННОЙ"

Ярослав РЕДЬКВА

*Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича,
кафедра истории и культуры украинского языка,
ул. Коцюбинского, 2, Черновцы, Украина, 58012,
e-mail: y.redkva@chnu.edu.ua*

В статье автор пересматривает и критически оценивает существующие взгляды на происхождение названия старокняжеского города Теребовля. Вместо этого выдвигает и обосновывает собственную версию, реконструируя на основании древнейших фиксаций данного ойконима этноним *теребовляне* в форме **terbo(v+jь)-ane* > **terbovl'ane*, а соответственно – и само название древнерусского поселения **Теребовль**.

Ключевые слова: этноним, ойконим, гидроним, микропоним, отантропонимный, отэтнонимный, отойконимный, Теребовля.